

Petrenko V.I., Martsenyk N. M. Methods of grain purchases in 1928 in Ukraine in context of repressive Bolshevik policy.

The article explores the policy of «war communism» in Ukrainian villages in 1928, namely the repressive methods against peasantry during the systematic grain procurement campaigns, which were established by Bolshevik government with the aim of fulfilling the party forums tasks of industrialization and forced collectivization of agriculture.

Key words: peasantry, grain purchases, Bolshevik regime, repressions, kulaks, methods, policy, industrialization, activists, hunger.

Петренко В.И., Марценюк Н.М. Методы хлебозаготовок 1928 г. в Украине в контексте репрессивной политики большевиков

В статье исследуется политика «военного коммунизма» в украинском селе 1928 г.: репрессивные методы против крестьянства в процессе систематических хлебозаготовительных кампаний, которые внедряла большевистская власть с целью реализации исполнения решений партийных форумов относительно проведения индустриализации и принудительной сплошной коллективизации сельского хозяйства.

Ключевые слова: крестьянство, хлебозаготовки, большевистский режим, репрессии, кулаки, методы, политика, индустриализация, активисты, голод.

УДК 930.85(477)»19»:371

I.I. Nikolina, O.M. Voznyuk

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПОЛЬСЬКОЇ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ В УСРР В 20-Х – НА ПОЧАТКУ 30-Х РР. ХХ СТ.

У статті досліджується еволюція загальноосвітньої школи для польської національності в УСРР в 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. Розкриваються складнощі, які постали перед польськими загальноосвітніми навчальними закладами в цей період.

Ключові слова: загальноосвітня школа, поляки, національні меншини, вчителі, учні, підручники, шкільні приміщення.

Розвиток української освіти в 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. пов'язаний з розвитком національних культур тих народів, що мешкали в Україні і серед них поляки, які склали одну з найбільш численних груп. Дослідження історії польської освіти дасть можливість краще осмислити процеси розвитку загальноосвітньої школи України в цілому.

Актуальність даної теми полягає в тому, що дослідження історичного минулого, урахування досвіду реформування освітньої галузі в 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. допоможе задовольнити національно-культурні інтереси національних груп на сучасному етапі. Адже, як писав М.С. Грушевський, «велике діло, щоб народ мав школу добру на своїй рідній мові – без сього не може бути він просвіченим, заможним, щасливим» [1, с. 4].

Для вивчення вказаної проблеми важливе значення мають ґрунтовне дослідження О.Войналовича [2], Т. Єременко [3], Г. Стронського [4].

Глибокий аналіз розвитку національних загальноосвітніх шкіл зроблений був М.О. Скрипником. У роботі «Перебудовними шляхами. (Проблема культурного будівництва національностей України)» він на великому фактичному матеріалі показав динаміку росту загальноосвітніх шкіл для нацменшин, зробив висновок про сприятливий вплив процесу «українізації» на становлення і розвиток національної загальноосвітньої школи в Україні. Автор також виступив із критикою, розробленою другим секретарем ЦК КП(б)У Д.З. Лебедем, теорії «боротьби двох культур», сутність якої зводилася до вирішення національного питання через злиття національних мов і поглинання їх російською [5].

Спроби проаналізувати причини «коренізації» та її вплив на розвиток загальноосвітніх закладів для національних меншостей, в тому числі і польських, був зроблений у роботі Б.В. Чирко [6].

М. Іванов досить повно висвітлив процес створення, розвитку польських шкіл в СРСР. З його монографії ми дізнаємось, які дисципліни вивчалися у цих школах [7].

На особливу увагу заслуговують матеріали конференцій, нарад, на яких порушувалися проблеми становлення і розвитку шкіл для польської спільноти [8].

Завдання статті – дослідити історію розвитку польської загальноосвітньої школи в межах УСРР в 1920–1932 рр., з'ясувати проблеми будівництва національної системи освіти.

У справі створення та розвитку системи польськомовної школи було безліч складних проблем. У школах викладали польською мовою, передовсім, недосвічені вчителі, які мали середню або початкову освіту. Так, наприклад, в одній із округ працювало 25% вчителів з початковою освітою [10, с. 71]. Великою проблемою для працівників польбюро та відділів освіти була відсутність педагогів, які добре знали польську мову. Після встановлення більшовицької влади більшість з них, побоюючись репресій, виїхала на свою етнічну батьківщину, до Польщі [11, с. 51]. Ті вчителі, які залишились, не влаштували органи радянської влади своїм світоглядом. Наприклад, одним з місцевих відділів народної освіти Волинського округу вчителька 7-річної школи була звільнена з роботи за те, що підтримувала зв'язок з польським духівництвом і за те, що в цьому дусі виховувала дітей [12, арк. 83]. На засіданні розціночно-конфліктної комісії при Вінницькій окружній інспектурі освіти від 30 вересня 1927 року також було звільнено з посади вчительку Сташевську за зв'язок з «клерикальними елементами, за те, що ходила до костьолу» [13, арк. 632]. Тільки у 1929 році у 24 школах Мархлевського району звільняли вчителів з цієї причини [12, арк. 83]. Щоб задовольнити потреби у вчителях для польських шкіл, НКО в обіжнику до окрінспектур наросвіти від 27 серпня 1927 р. сповіщав про те, що в таких випадках можна укомплектовувати вакантні посади в польських школах тимчасово особами, які отримали загальну освіту, але не мають свідоцтва на право вчителювання. Такі вчителі отримуватимуть відповідну кваліфікацію за спеціальним іспитом через рік [14, арк. 25]. Паралельно з цією діяльністю проводилась активна робота по виявленню в усіх інших школах, особливо українських спеціалістів, які володіли польською мовою.

З метою підготовки освітян для радянських шкіл з польською мовою викладання організувались спеціальні короткотермінові курси на 20 осіб. Такі були відкриті в травні 1924 р. у Шепетівці та Коростені. На них вивчали польську мову та літературу, методику викладання польської мови та пропагували боротьбу з католицизмом [15, с. 165]. Наявність широкої мережі польських шкіл потребувала відповідної системи підготовки вчительських кадрів. З цією метою в 1923-24 навчальному році почали працювати вищі педагогічні курси ім. Ф. Кона в Харкові, а в липні 1925 року у Києві були відкриті Центральні курси перепідготовки польських сільських вчителів, які у 1924-25 навчальному році закінчили 81 учитель [16, с.109]. Пересічне щорічне охоплення учителів цими курсами 100-150 чоловік [17, арк. 22].

Всі ці заходи сприяли тому, що разом зі збільшенням кількості шкіл та контингенту учнів у них зростав і загін польських вчителів. У 1924-25 рр. в польських школах працювало 393 вчителів, в 1925-26 рр. – 537 [18, арк. 8]. У 1927 р. їх кількість збільшилась до 536, у 1928 р. вчителів нараховувалось вже 635, а на початку 30-х років – більше тисячі [4, с.10]. Підготовку освітян польських шкіл здійснював польський інститут соціального виховання у Києві, де у 1930-31 навчальному році навчалось 180 студентів [19, с.79]. Діяли також польський педагогічний технікум у Проскуріві, Києві та Мархлевську. У Київському польському педтехнікумі діяло 3 основних та 2 підготовчих відділення, на яких навчались у 1924 році 63 студенти, 75% з них отримували стипендії. У 1925-26 навчальному році число студентів у ньому зросло до 112 [16, с.109-110]. У списках технікумів за даними на початок 1926-1927 рр. у Київському польському педтехнікумі ім. Ф. Кона навчалось 143 студента [20, с. 26-27]. В 1930-31 навчальному році тут здобувало освіту 140 чоловік [9,с.68]. З 31 викладача технікуму 24 мали вищу освіту, незакінчену вищу – 3, середню – 4 [21, арк. 31, 32]. На думку польських дипломатів, ці навчальні заклади не забезпечували належний рівень підготовки освітян. За інформацією польського консульства в Києві до польського посольства в Москві від 3 січня 1933 р. у Київському інституті соціального виховання працювала незначна кількість висококваліфікованих викладачів-поляків [22, с. 260-261]. Оцінка польських дипломатів, очевидно, одностороння, але вона все ж доповнює і поглиблює наші знання. На Україні працювали також випускники Московських педагогічних польських курсів при Всеросійській професійній спілці освіти, польського відділення Ленінградського педінституту ім. Герцена, польського педтехнікуму в Ленінграді [10, с.71]. У 1924 р. на Московські загальносоюзні курси

було відряджено 12 польських майбутніх учителів [23, с.103]. Центрпольбюро направляло на перепідготовку значну частину кращих польських вчителів у технікуми РСФРР та БСРР.

З участю польського вчителства проводились різні конференції, як наприклад, у серпні 1929 року в Житомирі відбулась Всеукраїнська конференція польського вчителства. На ній були присутні не тільки вчителі польської національності, які проживали в УСРР, а й делегати з Польщі, Західної України, Західної Білорусії. На конференції розглядалися питання культурної революції і завдання культосвітньої роботи, стан методичної роботи, а також антирелігійна пропаганда в школі [24, с. 2].

Нестача вчительських кадрів була причиною того, що окремі вчителі були надзвичайно перенавантажені, адже кількість учнів на одного учителя дуже часто перевищувала норму. Якщо в українських загальноосвітніх школах в середньому навантаження вчителя досягає 50 чоловік, не більше, то в польській школі навантаження на одного вчителя досягає 150 учнів [8, с. 94]. Про значне навантаження вчителів польських шкіл згадується також у звіті діяльності НКО за 1924-25 рр., в якому зазначалось, що на одного вчителя припадає 3-4 групи [16, с. 109]. Загалом середня чисельність шкільного комплексу (число учнів на одного вчителя) в польських школах була такою – 33, 4%, в українських – 43%, у російській – 32,6%, німецькій – 35,2%, єврейській – 30,1% [25, с. 50]. Таким чином, в польських школах була ще низька наповненість комплектів.

Як уже зазначалося, кількість польських шкіл була недостатньою, щоб охопити усіх дітей цієї національності. Тому заможніше селянство змушене було легально чи таємно навчати своїх дітей вдома, користуючись при цьому послугами приватних вчителів, які, головним чином, навчали тільки польської мови і катахезису.

У зв'язку з низьким рівнем фінансування шкіл не вистачало коштів для забезпечення нормального їх функціонування. Багато шкіл не мали свого помешкання. Наприклад, в Одеській польській семирічці, в якій навчалось 280 дітей, через нестачу приміщень у 1925 році проходили заняття в помешканні грецької школи, у другу зміну. Це, звичайно, впливало на якісну роботу школи [26, арк. 4]. У доповіді про роботу польської секції при Тульчинській окрінспектурі народної освіти у 1924 р. наголошувалось на несистематичному відвідуванні школи, через те, що школа не опалювалась [27, арк. 9]. Подібна проблема існувала і в польській школі №6 м. Житомира: в зимовий період, діти під час занять сиділи одягнуті [28, арк. 66].

Мав місце дефіцит підручників, виданих польською мовою. У 1924-25 навчальному році, хоч і були відповідні асигнування, але підручників все ж не вистачало [26, арк. 4]. Прагнення польських дипломатів надати польській общині в УСРР допомогу навчальною літературою наткнулось на глуху стіну з боку радянського керівництва [11, с. 52]. На другій Всеукраїнській нараді по роботі серед національних меншин, яка проходила 27-30 листопада 1930 року відмічалось, що ті підручники, які є на ринку коштують надто дорого і ціни на них надто неприпустимі для нацменівської бідноти [29, с. 20]. Скрипник М.О. відмічав на Першій Всеукраїнській конференції культурно-освітніх робітників національних меншостей (20 травня 1931 р.), що серед багатьох національностей один підручник припадав на 3-5 учнів, а траплялись випадки, коли підручником користувалась ціла група [5, с. 24]. Для покращення стану шкільних бібліотек залучались кошти батьків, діти яких навчались у школах. За рахунок батьків Вінницької польської школи №6 було придбано підручників на суму 100 крб [30, арк. 36]. Попри всі фінансові труднощі радянське керівництво докладало всіх зусиль, щоб школи підручниками та обладнанням були забезпечені. Навчальні підручники видавались масовими тиражами в Києві та Москві.

Більшість шкіл володіли земельними ділянками в кілька десятин, які оброблялися учнями і педагогічним персоналом або здавалися в оренду, а одержані доходи надходили в бюджет школи. Додаткові доходи на потреби школи отримувала за право навчання і за рахунок добровільних внесків [30, арк. 36].

Щоб зменшити число прогулів учнями, в дні релігійних свят проводили заняття, часто практикували роздачу безкоштовних сніданків, одягу, взуття. Ці заходи робили школу в очах польського населення більш привабливою. У 1931 році в Мархлевському районі 1 301 учень безкоштовно харчувалися 240 одержали безкоштовно одяг та взуття. При всіх 7-річках існували інтернати, в яких діти бідноти і середняків перебували на повному державному забезпеченні [4, с. 25].

Отже, у 20-ті роки, незважаючи на великі труднощі за короткий період були досягнуті колосальні успіхи у створенні шкільної освіти для національних меншин, зокрема, для польської національності. Проте інтенсивне формування системи національної освіти продовжувалося до початку 1930-х років. У подальшому, починаючи з 1932-33 навчального року, в галузі національної політики відбуваються негативні зміни, в цей період, коли остаточно сформувалась адміністративно-командна система, не було місця для розвитку національних культур.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Яремчук В.Д. Національні проблеми загальноосвітньої школи України: історія і сучасність / В.Д. Яремчук. – К.: ІСДО, 1993. – 100 с.
2. Войналович О. Організація шкільної освіти для національних меншин в Україні: 20-30 рр. / О. Войналович. – К. – Полтава: «Рідний край», 1992. – 150 с.;
3. Єременко Т.І. Польська національна меншина в Україні в 20-30-ті рр.. ХХ століття / Т.І. Єременко. – К.: Інтел, 1994. – 74 с.
4. Стронський Г.Й. Злет і падіння: Польський національний район в Україні у 20-30-ті роки. – Тернопіль, 1992. – 63 с.
5. Скрипник М. О. Перебудовними шляхами. (Проблеми культурного будівництва національностей України) / М. О. Скрипник // Комуністична освіта. – 1931. – № 7-8. – С. 16-33.
6. Чирко Б.В. Під пресом імперської ідеології: Початок формування національної школи та її денационалізація в умовах тоталітарного режиму (1920– 30-і роки) / Б.В. Чирко // Відродження. – 1993. – №1. – С. 68 -77.
7. Iwanow M. Polacy w Związku Radzieckim w latach 1921-1939 / M. Iwanow. – Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1990. – 336с.
8. Первое Всеукраинское совещание по работе среди национальных меньшинств: 8-11 января 1927 г.: Стенографический отчет, резолюция, постановления и материалы. – Х.: Издание ЦКНМ при ВУЦИК, 1927. – 230 с.;
9. Второе Всеукраинское совещание по работе среди национальных меньшинств 27-30 ноября 1930 года: Стенографический отчет и постановления. – М. – Х. – Минск: Центриздат, 1930. – 160 с.
10. Народное просвещение на Украине. – Х.: Червоний шлях, 1924. – 75 с.
11. Тимошенко В.І. Поляки в Україні в 20-30-ті рр. очима польських дипломатів / В.І. Тимошенко // Поляки на Волині: історія і сучасність: Науковий збірник «Велика Волинь». / Голов. ред. Костриця М.Ю.. – Т.30. – Житомир: Видання М. Косенко, 2003. – С. 50-54.
12. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України), ф. 1, оп.20, спр.2688. – арк.92.
13. Державний архів Вінницької області (ДАВО), ф. Р-256, оп.1, спр.306. – арк.632
14. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), ф. 413, оп.1, спр.318. – 25 арк.
15. Нестеренко В.А. Польські освітні заклади Південно-східної Волині в 20-30-ті роки ХХ ст. // Поляки на Волині: Історія і сучасність. – Житомир: М. Косенко, 2003. – 68 с.
16. Діяльність Наркомосвіти УСРР за 1924-25 рр. – Х.: ДВУ, 1926. – 162 с.
17. ЦДАГО України, ф. 1, оп.20, спр.2702. – 117 арк.
18. ЦДАВО України, ф.1, оп.3, спр.2122. – 38 арк.
19. Майборода В.К. Вища педагогічна освіта на Україні: історія, досвід, уроки (1917-1985 рр.) / В.К. Майборода. – К.: Либідь, 1992. – 196 с.
20. Список інститутів, технікумів та робфаків: за даними на початок 1926-1927 учбового року. – Олександрія, 1927. – 39 с.
21. ЦДАГО України, ф. 1, оп.20, спр.2930, 49 арк.
22. Polacy na Ukrainie: Zbiór dokumentów. Cz. 1: lata 1917-1939. – Przemysl.: Poludniowo-wschodni instytut naukowy w Przemyslu, 1998. – Т. 1. – С. 260-261.
23. Липинський В.В. Становлення і розвиток нової системи освіти в УСРР у 20-ті роки / В.В. Липинський. – Донецьк: РВА Дон ДТУ, 2000. – С. 103.
24. До всеукраїнської конференції польського вчителства // Радянська Волинь. – 1929. – 24 серпня. – С. 2.
25. Итоги работы среди национальных меньшинств на Украине: К 10-й годовщине Октябрьской революции: По материалам центральной комиссии национальных меньшинств при ВУЦИК. – Х.: Издание ЦК Нацмен при ВУЦИК, 1927. – 109 с.
26. ДАВО, ф.Р-256, оп.1, спр.72. – 34 арк..
27. ДАВО, ф.Р-254, оп.1, спр.764. – 22 арк.
28. ЦДАГО України, ф. 1, оп.20, спр.6226. – 86 арк.

29. Гітлянський А. Друга Всеукраїнська нацмен нарада / А. Гітлянський // Радянська Україна. – №11. – 1930. – С. 16-21.
30. ДАВО, ф. П-29, оп.1 спр.620. – 193 арк.

Nikolina I.I., Voznyuk A.M. Problems of Polish secondary schools in the USSR in the 20s-early 30s of XX century.

This paper examines evolution of a secondary school for pupils of Polish nationality in the USSR in the 20s-early 30s of XX century. The author reveals the difficulties faced by the Polish secondary schools during this period.

Keywords: school, Poles, minorities, teachers, students, books, school premises.

Николина И.И., Вознюк О.Н.. Проблемы развития общеобразовательной школы в УССР в 20-х – начале 30-х гг. XX в.

В статье исследуется эволюция общеобразовательной школы для польской национальности в УССР в 20-х – начале 30-х гг. XX в. Раскрываются сложности, стоящие перед польскими общеобразовательными учебными заведениями в этот период.

Ключевые слова: общеобразовательная школа, поляки, национальные меньшинства, учителя, ученики, учебники, школьные помещения.

УДК 94:378.6:618.2(447-25) «1941/1942»

А. В. Балицька

КИЇВСЬКА ФЕЛЬДШЕРСЬКО-АКУШЕРСЬКА ШКОЛА У РОКИ НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1941-1942)

Аналізується діяльність Київської фельдшерсько-акушерської школи у 1941-1942 навчальному році, під час німецько-фашистської окупації столиці. Досліджується широке коло проблем, що стояли перед населенням окупованого міста, перед викладачами та студентами закладу.

Ключові слова: окупація, фельдшерсько-акушерська школа, навчання, викладач, студент.

Київська фельдшерсько-акушерська школа має понад сторічну історію. Це один з найстаріших середніх медичних закладів країни, який розпочав працювати у середині XIX століття. Однак, на жаль, її історія мало привертала увагу дослідників. Лише у низці робіт таких дослідників як Я. Ганіткевич [1], М. Шегедін та Н. Мудрик [2], пов'язаних з історією середньої медичної освіти в Україні, в довідниках та загальних енциклопедичних виданнях з історії Києва («Історія Києва» [3], «Київ.Енциклопедичний довідник» [4]), зустрічаються невеликі за обсягом дані стосовно закладу. Більш широке уявлення про діяльність закладу в роки окупації можна отримати тільки завдяки архівним джерелам, які на сьогодні є майже зовсім не дослідженими. [5-13]

Фельдшерську школу було засновано у 1842 році за рішенням Київського «Наказу суспільного Піклування (Приказа общественного Призрения)». 1 жовтня того ж року її було відкрито у невеликому бараці при Кирилівській церкві. Це був перший в Україні середній медичний заклад на 15 осіб. У 1907 році у школі вже навчалося 102 учні, тому заклад було перенесено до спеціально збудованого приміщення на вулиці Велика Дорогожицька № 50. У закладі навчалися тільки хлопці, а після того, як 1908 році на організованих при школі курсах почали готувати фельдшериць-акушерок, медичну освіту в ній почали здобувати й дівчата. У вересні 1910 року школу було перейменовано на фельдшерсько-акушерську. Строк навчання тривав від 4 (фельдшери) до 5 років (фельдшери – акушери).

Вподовж наступних років заклад ще неодноразово змінював своє найменування: у 1919 році, перейшовши у підпорядкування Наркомату просвіти, школа отримала назву Медпрофшколи, 1923-1926 – Київська школа помічників лікарів по догляду за хворими, 1931-1935 — Київський державний медичний технікум №1. [12, арк. 1; 4, с. 382; 14, с. 159; 15, с. 12; 16, с. 38-40]